

A nyájas fasizmus

A szóösszetétel, mely Naomi Chomsky szellemi tulajdona, ékesen bizonyítja, hogy a nagy amerikai nyelvtudósok a nyelvi fantáziája is megejtő. A baloldali bécsi Forum idei január–februári száma, USA — *rosszabb, mint gondoljtok* címmel, terjedelmes interjút közölt vele. Ebben bukkant fel többször is az idézett kifejezés, melynek varázsa a pozitív értékhangsúlyú jelző és a negatív értékhangsúlyú jelzett szó közti komikus feszültségből táplálkozik.

A kifejezés varázsos és komikus — tartalma azonban teljességgel nélkülözi a bájta. Chomsky abból indul ki, hogy Amerika súlyos válságot él át: munkanélküliség, infláció nyomasztja, és egyre képtelenebbnek bizonyul világhegemóniájának fenntartására, sőt saját energiaproblémájának megoldására is. A hagyományos értelemben vett fasizmus nem kerelkedhet felül, a növekvő nehézségek legyűrésére egy fölöttébb erőteljes, egységes központi államhatalom kialakulása fenyeget, „olyasvalami, ami a harmincas évek európai fasizmusához hasonlítható”. Chomsky szerint a gázkamrák és az elnyomás brutális formái leválaszthatók a fasizmusról. Ha az államhatalom centralizálását egybehangolják a kapitalista vállalkozással, világkereskedelemmel és finánciókével, akkor alakul ki a „nyájas fasizmus”, vagyis a fasizmus rendszeresített borzalmak nélkül üzemelő válfaja. E képződmény velejárója az agymosás, a konformizálás, a nyílt politikai viták felszámolása, az ideológia egységesítése.

Chomsky különösen veszélyesnek tartja ezt a tendenciát az Egyesült Államokban, mert itt — szerinte — nincs olyan tömegmozgalom, amely alternatív megoldást kínálhatna. A szocialista gondolkodás és a politikai cselekvés fölöttébb bornírt. A hatvanas évek diák- és négermozgalmait rést ütöttek ugyan itt-ott a teljességgel egységes rendszeren, de a helyzet nem változott meg számottevően. Ma sincs szervezett baloldal, se munkásmozgalom az Egyesült Államokban, és a másként gondolkodó értelmiségiek maradványai sem tudják alternatív programjukat megfogalmazni. A tömegkommunikációs hálózatban nincsenek szocialista újságírók, kevés a szocialista vagy marxista közgazdász, tudós, diák — ebből a szempontból az USA egyedülálló helyet foglal el a kapitalista világban. Az amerikai rendszer nyílt erőszak nélkül valósította meg az abszolút gondolati ellenőrzést, mely „a hangadó értelmiség megdöbbentő egyformaságában, valamint abban a módban mutatkozik meg, ahogyan a tömegek meghatározott eszményképeknek, eszméknek, eszményeknek, elveknek stb. rendelődnek alá”. Chomsky a hatalom mechanizmusait nevezi fasiszta jellegűeknek. Ezek akkor alakulnak ki, amikor a hatalmon levő elit uralmát a nép fenyegetni kezdi. Mihelyt a tömegek túl keményen fogalmazzák meg jogos követeléseiket, felhangzik a panaszáradat a „demokrácia válságáról”. Az elit formális-demokratikus módon alkalmazkodhat ugyan egy ideig az új körülményekhez, de léte alapjáról, a profitcsinálásról nem mondhat le. Ennek biztosítására a liberalizmust követő államkapitalista korszak értelmisége jól működő ideológiai és propagandagépezetet dolgozott ki. Eszerint a formális demokrácia azért veszélyes, mert szóhoz juttatja a tömegeket, amelyek nem ismerhetik fel valódi szükségleteiket. Csupán az elit tudhatja, hogy mire van politikailag szükség — ezért át kell engedni a vezetést a bölcs elitnek. Az elit azonban — fogalmából eredően — nem változtathatja meg hierarchikus struktúráját. „Ha ezen a téren támadás éri, akkor — társadalmilag és intellektuálisan — a nyílt vagy burkolt fasizmus útjára lép.” Chomsky persze a burkolt, nyájas fasizmustól sem vitatja el a képességet a brutalitásra. A szabadság — mint minden — áru a kapitalizmusban. Aki meg tudja vásárolni, az élvezheti is. Vannak olyan jogi formák, amelyek kellőképpen védik az egyént. Aki gazdag, azt a rendőrség és a bíróság fair módon kezeli. Neki például, a hatvanas évek közepén, amikor a baloldali mozgalmakban való részvétele miatt hátrányos helyzetbe került, mint privi-

legizált személynek igazságot szolgáltatottak; a „Fekete Párducok” ellenben nem számíthat erre; egyiküket, Fred Hampton chicagói néger vezetőt az FBI közreműködésével meg is gyilkolták. E különbségben persze nemcsak vagyoni helyzetük fejeződött ki, hanem az a tény is, hogy a lázadó, másként gondolkodó értelmiségit legfeljebb eretneknek nyilvánítják; de veszélyessé és kiküszöbölendővé igazából csak az válik, aki egy tömegmozgalom szószólója lesz.

A kapitalista világ egyik legszomorítóbb jelensége az interjú hőse szerint az, hogy az amerikai államvallás és államteológia a nyilvánvaló tények és kínos vereségek ellenére csorbítatlanul fennmaradt, sőt exportképessé vált. Chomsky nem győző álmélnokni azon, hogy Amerika még Indokína, Guatemala, Brazília után, népiertő rendszereket támogatva, reformmozgalmakat eltiporva is keresztes hadjáratot hirdethet az emberi jogok érdekében, és Nyugat-Európa hallgatni bírja ezt, nevetés nélkül. Mintha negatív cserefolyamat menne végbe az Egyesült Államok és Nyugat-Európa között: nem a demokratikus formákat, valódi szakszervezeti és munkásmozgalmat, valódi ellenzéki értelmiséget és alternatív távlatokat felmutató Nyugat-Európa hat az Egyesült Államokra, hanem az ellenkező befolyás érvényesül.

Chomsky, aki egyébként az úgynevezett „létező szocializmus” uralmi struktúráját is élesen elutasítja, a nyájas fasizmussal szemben, Bakuninra és Rosa Luxemburgra hivatkozva, olyan átalakulást tartana kívánatosnak, amelynek során „már a hatalom forradalmi megragadása is magában rejtene a szabad-szocialista társadalom jövőbeli formáit”. Ha a hatalomátvételt egy elit hajtja végre, akkor, szerinte a hierarchikus szerkezet később is érvényesül. Chomsky úgy gondolja, hogy a forradalom akkor érheti el a célját, ha már előtte kialakulnak bizonyos, szocializmus felé mutató struktúrák, mint például a termelés munkáellenőrzése, munkástanácsok, továbbá érvényesülnek az egyéni szabadságjogok, és olyan köztudat fejlődik ki, amelyre a kollektív véleményalkotás és döntés alapján új társadalmi életformák épülhetnek fel. Úgy véli, hogy Nyugat-Európában — az Egyesült Államokkal ellentétben — itt-ott felbukkannak már, halványan és jelzésszerűen, az ilyen struktúrák csíráformái. Így aztán nem csodálkozhatunk azon, hogy az általa oly nagyon gyűlölt amerikai „államteológia” térhódítását az emberiség maradék esélyei ellen irányuló életveszélyes támadásnak fogja fel. A világ állapota sötét, kétségbeesett szavakat csal ki belőle. Az a furcsa helyzet áll elő, hogy amíg a fasizmus nyájas arcot próbál vágni, ellenlábásának ábrázata egyre keserűbb és komorabb lesz.

EÖRSI ISTVÁN

